

КАКВО ТРЯБВА ДА ЗНАЕМ ПО ЧП 4клас

ТЕЛА И ВЕЩЕСТВА

ТЯЛО е всяко нещо, което се среща в природата или е направено от човека.

ТЕЛАТА са съставени от **ВЕЩЕСТВА**.

МАТЕРИАЛИТЕ са **ВЕЩЕСТВА**, които хората използват в строителството, промишлеността и за други цели.

ТЕЛАТА имат :

ОБЕМ - големината на мястото, което едно тяло заема.

МАСА - мярка за количеството на веществото в едно тяло. /Измерва се в кг/

ВЕЩЕСТВАТА имат различни **СВОЙСТВА**: ВКУС, ЦВЯТ, ПРОЗРАЧНОСТ, ТВЪРДОСТ, ЗДРАВИНА, ТОПЛОПРОВОДИМОСТ, ЕЛЕКТРОПРОВОДИМОСТ, ЕЛАСТИЧНОСТ, КОВКОСТ, РАЗТВОРИМОСТ, ИЗОЛАТОР, МАГНИТНИ И ДРУГИ СВОЙСТВА.

Магнитни с-ва имат само някои метали, като желязото.

Добри проводници на топлина: металите /мед, алуминий, желязо, олово и др./

Топлоизолатори – вещества, които не пропускат топлината да преминава през тях: вълна, памук, тухли, дърво

ТВЪРДИТЕ ТЕЛА ИМАТ СОБСТВЕНА **ФОРМА, МАСА И ОБЕМ** - камък, стол, тиган...

ТЕЧНОСТИТЕ ИМАТ СОБСТВЕНА **МАСА И ОБЕМ**, **НО** **НЯМАТ СОБСТВЕНА ФОРМА** – вода, бензин, олио.

ГАЗОВЕТЕ ИМАТ СОБСТВЕНА **МАСА**, **НО** **НЯМАТ СОБСТВЕН ОБЕМ И ФОРМА** – водните пари, въздухът.

ВЪЗДУХЪТ е прозрачен газ, който **нямат** цвят, мирис и вкус. **Прониква** навсякъде. **Заема място**. **Има маса**, **но няма** собствена форма и обем. **Поддържа горенето** и е необходим за дишането на организмите.

ВОДАТА е **безцветна** прозрачна течност, която **няма** вкус и мирис. **Не гори и не поддържа горенето**. **Има собствен обем и маса**, **но няма** собствена форма. **Добър разтворител** е, включително и на въздух, и е необходима за организмите. Среща се в природата в:

ТРИ АГРЕГАТНИ СЪСТОЯНИЯ : **ТВЪРДО, ТЕЧНО И ГАЗООБРАЗНО.**

ЗАМРЪЗВАНЕ – когато **водата се охлажда** и превръща в лед

ТОПЕНЕ – когато **ледът се нагрива** и се превръща в течност

ИЗПАРЕНИЕ – **водата се нагрива** и се превръща във водни пари

ВТЕЧНЯВАНЕ – **водните пари се охлажда**т и се превръщат в течност

Непрекъснатото движение на водата в природата и преминаването ѝ от едно в друго агрегатно състояние се нарича **КРЪГОВРАТ НА ВОДАТА.**
Причината за непрекъснатата промяна на състоянието на водата в природата е промяната в температурата.

Ледът се топи при температура 0°C

Водата замръзва при температура 0°C

Водата кипи при температура 100°C

ЗАМЪРСИТЕЛИ НА ВОДАТА: **нефт, промишлеността и битовите отпадъци**

ПРИРОДНИТЕ ГОРИВА са полезни изкопаеми, **които имат свойството да горят** : въглища/твърдо/, нефт /течно/, природен газ/газообразно/
РУДИ – полезни изкопаеми, **богати на метали** – желязо, алуминий, мед, олово и др.

ЕСТЕСТВЕНИ МАТЕРИАЛИ – вещества, **които се срещат в природата** и се използват от човека /дърво, пясък/

ИЗКУСТВЕНИ МАТЕРИАЛИ – вещества **произведени от човека** /пластмаса, найлон, гума, бои, лекарства – произведени от нефт/

ПОЧВА – повърхностния рохкав слой на земята, притежаващ свойството плодородие. Съставена е от камъчета, пясък, глина и хумус.

Хумус – кафява или черна смес, получена при разлагане на растителни и животински остатъци.

ЗАМЪРСИТЕЛИ НА ПОЧВАТА: промишлени и битови отпадъци, препарати за борба с вредители, изкуствени торове.

ДВИЖЕНИЕ НА ТЕЛАТА:

ПРАВОЛИНЕЙНО – движение по права линия

КРИВОЛИНЕЙНО – описва крива линия /най-често срещаното криволинейно движение е **ДВИЖЕНИЕТО ПО ОКРЪЖНОСТ**- детско влакче, стрелките на часовник/

ВЪРТЕНЕ – пумпал, колело на велосипед, на кола, вентилатор

ТРЕПТЕНЕ – повтарящо се движение напред-назад около някакво равновесно положение – махало на стенен часовник, струни на китара, листата на дърветата

СИЛАТА НА ТРИЕНЕ – забавя движението на телата

ЗЕМНО ПРИТЕГЛЯНЕ – силата, която кара телата да падат към земята и да тежат.

ЕНЕРГИЯ – способност за извършване на работа

ВИДОВЕ ЕНЕРГИЯ: енергия на движението, топлинна енергия, светлинна, електрическа и запасена в природните горива, в дървата и в храните.

ПРЕВРЪЩАНЕ НА ЕНЕРГИЯТА:

При триене на ръцете енергията на движение се превръща в топлинна

Електрическата енергия може да се превърне в топлинна / котлон/, в енергия на движението /вентилатор, кола играчка/, светлинна и топлинна /електрическа лампа/

Мускулна енергия – бягаме, скачаме

Източник на енергия във ВЕЩ за получаване на електроенергия: **ВОДА**

Източници на енергия – ЗАМЪРСИТЕЛИ на околната среда: въглища, нефт

Източници на енергия, които НЕ ЗАМЪРСЯВАТ околната среда: ВЯТЪР, СЛЪНЦЕ /те не се изчерпват/

ЖИВИ ОРГАНИЗМИ - хората, растенията и животните. В организмите СЕ ИЗВЪРШВАТ ЖИЗНЕНИ ПРОЦЕСИ - ХРАНЕНЕ, РАСТЕЖ, РАЗМНОЖАВАНЕ, ДИШАНЕ, ДВИЖЕНИЕ.

РАЗМНОЖАВАНЕ – процес, при който се създават нови организми /себеподобни/

Трите най-големи групи ЖИВИ ОРГАНИЗМИ са: **ЖИВОТНИ, РАСТЕНИЯ и ГЪБИ**. Човекът е от групата на животните.

ЖИВОТНИ – хранят се несамостоятелно, свободно се придвижват от едно място на друго.

РАСТЕНИЯ – хранят се самостоятелно, имат ограничени движения.

ГЪБИ – хранят се несамостоятелно, имат ограничени движения

СРЕДА НА ЖИВОТ: водна и сухоземна. Средата на живот осигурява необходимите **УСЛОВИЯ ЗА ЖИВОТ – храна, вода, въздух, топлина, светлина**. За да оцеляват, живите организми **СЕ ПРИСПОСОБЯВАТ** към своята **СРЕДА НА ЖИВОТ** - окраска, органи и други.

Защитна окраска – прави ги незабележими за неприятели

Предупредителна окраска – предупреждава, че са опасни и не стават за храна

ОРГАНИ НА РАСТЕНИЯТА:

КОРЕН – засмуква вода и минерални соли от почвата

СТЪБЛО – пренася водата и храната

ЛИСТА – произвеждат храната

ЦВЕТОВЕТЕ – дават плодове

ХРАНЕНЕ НА РАСТЕНИЯТА: Растенията сами изработват храната си, като използват водата и минералните соли от почвата, слънчева светлина, въглероден диоксид и хлорофил /зеленото вещество в листата/. Храната се

изработва в ЛИСТАТА на растенията САМО ПРЕЗ ДЕНЯ, когато има слънчева енергия.

РАЗНООБРАЗИЕ В РАСТИТЕЛНИЯ СВЯТ

ГРУПИРАНЕ НА РАСТЕНИЯТА СПОРЕД СТЪБЛОТО

- **ТРЕВИСТИ** - кокиче, синчец, минзухар, лайка, детелина, здравец...

- **ХРАСТИ** - роза, шипка, малина, глог, боровинка, леска, къпина

- **ДЪРВЕТА** - дъб, бук, бреза, орех, ябълка, ела, бор смърч ...

СПОРЕД ВИДА НА ЛИСТАТА -

- **ИГЛОЛИСТНИ** - бор, ела, смърч, клек, хвойна...

- **ШИРОКОЛИСТНИ** - дъб, бук, бреза

ГРУПИРАНЕ НА РАСТЕНИЯТА СПОРЕД ГРИЖАТА НА ЧОВЕКА ЗА ТЯХ

- **ДИВОРАСТЯЩИ** – дива ягода, мак, дрян, бук...

- **СЕЛСКОСТОПАНСКИ** – житни (пшеница, овес), зеленчукови (краставица, зеле), овощни (ябълка, кайсия), декоративни (теменужка, фикус).

ГРУПИРАНЕ НА РАСТЕНИЯТА СПОРЕД СРЕДАТА НА ЖИВОТ

- **ВОДНА** :

- **ВЪВ ВОДАТА** – в сладководни басейни и около тях : водна лилия, тръстика, папур

- **СУХОЗЕМНА** :

- **В РАВНИНИТЕ** - тревни, цветя, плодове...

- **В ГОРИТЕ** - дъб, бук, бор, ела, смърч ...

- **ВИСОКО В ПЛАНИНИТЕ** - еделвайс, боровинка, планински божур...

ЛЕЧЕБНИ РАСТЕНИЯ – БИЛКИ – мащерка, подбел, лайка, бял равнец...

ГЪБИ: - **ЯДЛИВИ** - булка гъба, печурка, манатарка...

- **ОТРОВНИ** - червена мухоморка, зелена мухоморка, дяволска гъба...

ЛИСТОПАД – Приспособление на широколистните растения да оцелеят през зимата

ЗАЩИТЕНИ РАСТЕНИЯ: водна лилия, блатно кокиче, пирински мак, едроцветна тинтява

РАЗНООБРАЗИЕ В ЖИВОТИНСКИЯ СВЯТ

ГРУПИРАНЕ НА ЖИВОТНИТЕ СПОРЕД СРЕДАТА НА ЖИВОТ

- **ВОДНИ:**

В Черно море – цаца, скумрия, паламуд, рапан, рак, морско конче, медуза, делфин, планктон/*много малки свободно плаващи морски растения и животни*/, чайки...

В реки и езера – шаран, сом, щука...

Около реки и езера – лебеди, щъркели...

-НА СУШАТА:

В почвата – дъждовен червей, къртица, попово прасе, гол охлюв...

В равнините – пъдпъдък, яребица, колорадски бръмбар, лалугер, полска мишка...

В планините – / в горите/ сърни, елени, лисици, вълци, кълвачи, катерици, бръмбар корояд ...

Високо в планините - скален орел, дива коза ...

ГРУПИРАНЕ НА ЖИВОТНИТЕ СПОРЕД НАЧИНА ИМ НА ДВИЖЕНИЕ

- ПЛУВАЩИ, ПЪЛЗЯЩИ, КАТЕРЕЩИ СЕ, ХОДЕЩИ И БЯГАЩИ, СКАЧАЩИ, РОВЕЩИ, ЛЕТЯЩИ.

ГРУПИРАНЕ НА ЖИВОТНИТЕ СПОРЕД НАЧИНА ИМ НА ХРАНЕНЕ

- РАСТИТЕЛНОЯДНИ ЖИВОТНИ - сърна, елен, зайче, крава, кон, магаре...

- ХИЩНИЦИ - лъв, вълк, хиена, тигър, змия...

- ВСЕЯДНИ ЖИВОТНИ - дива свиня, врана, гарван

БЕЗГРЪБНАЧНИ ЖИВОТНИ: Насекоми – 6 крака и 3 части на тялото

ГРЪБНАЧНИ ЖИВОТНИ: риби, земноводни, влечуги, птици, бозайници

ЗАЩИТЕНИ ЖИВОТНИ: дива коза, царски орел, лопатарка, бръмбар носорог

ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ: Национални паркове – „Пирин”, Рила” и „Централен Балкан” Резервати – „Сребърна” ...

ХРАНИТЕЛНА ВЕРИГА показва откъде организмите получават храна.

/ кой какво яде/

Всяка **ХРАНИТЕЛНА ВЕРИГА** започва с **РАСТЕНИЕ**. Растението се нарича **ПРОИЗВОДИТЕЛ**, защото само произвежда храната си (изсмуква от почвата, преработва и произвежда).

РАСТИТЕЛНОЯДНИТЕ ЖИВОТНИ са първи **ПОТРЕБИТЕЛ** в ХРАНИТЕЛНАТА ВЕРИГА.

ХИЩНИЦИТЕ, които се хранят с **РАСТИТЕЛНОЯДНИ ЖИВОТНИ**, са **втори ПОТРЕБИТЕЛ** - трева - зайче - лисица / трева - гъсеница - врабче – орел.

СКЕЛЕТ И МУСКУЛИ

СКЕЛЕТЪТ СЛУЖИ ЗА ОПОРА, ДВИЖЕНИЕ НА ТЯЛОТО И

ПРЕДПАЗВА ОРГАНИТЕ /съставен от 206 кости/

- **ЧЕРЕП** - предпазва мозъка;

- **ГРЪБНАЧЕН СТЬЛБ** - служи за опора на черепа и на други кости и органи;

- **ГРЪДЕН КОШ** - предпазва сърцето, дробовете и другите вътрешни органи

- **КОСТИ НА РЪКАТА** - служат за опора и движение;

- **КОСТИ НА КРАКАТА** - служат за опора и движение;

МУСКУЛИТЕ СА ЗАКРЕПЕНИ КЪМ КОСТИТЕ И ДВИЖАТ ТЯЛОТО, КАТО СЕ СВИВАТ И РАЗПУСКАТ /над 600 мускула/

ЗЪБИТЕ : **РЕЗЦИ, КУЧЕШКИ, КЪТНИЦИ** - **ЧОВЕК** ИМА **32 ЗЪБА**, **ПОКРИТИ С ЕМАЙЛ**. **ДЕЦАТА** ИМАТ **20 МЛЕЧНИ ЗЪБА**.

ОРГАНИ НА ЧОВЕШКОТО ТЯЛО

МОЗЪК – управлява всички органи и цялото тяло

БЕЛИ ДРОБОВЕ – вкарват въздух в тялото орган на дишането

СЪРЦЕ – осигурява движението на кръвта в тялото; кръвта се движи по

КРЪВНОСНИ СЪДОВЕ

ПУЛС – брой на ударите /свиване и разпускане/ на сърцето за една минута

СТОМАХ – събира и смела храната

СЕТИВА И СЕТИВНИ ОРГАНИ: зрение – очи; слух- уши; вкус – език; обоняние – нос; допир – кожа;

Пътя на храната в човешкото тяло: **УСТА, ХРАНОПРОВОД, СТОМАХ, ЧЕРВА**

ВДИШАНИЯ ВЪЗДУХ преминава през **ДИХАТЕЛНАТА ТРЪБА** и достига до **БЕЛИТЕ ДРОБОВЕ**

Последователност на размножаване при човека: **ОПЛОЖДАНЕ, ОБРАЗУВАНЕ НА ЗАРОДИШ, РАЖДАНЕ**

Здравословен живот включва: **СПАЗВАНЕ НА ДНЕВЕН РЕЖИМ, ЗДРАВΟΣЛОВНО ХРАНЕНЕ, ЗАКАЛЯВАНЕ, АКТИВНО ДВИЖЕНИЕ**

ЗДРАВΟΣЛОВНО ХРАНЕНЕ – ПРИЕМАНЕ НА РАЗНООБРАЗНА ХРАНА

ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА: НАРКОТИЦИ, АЛКОХОЛ, ЦИГАРИ

Припомни схемите : **жизнен цикъл на фасула, на дъба, на жаба, пеперуда, водно конче, човек!!!**

ПЛАНЕТА – голямо космическо тяло, което обикаля около Слънцето.
ПЛАНЕТИТЕ НЕ ИЗЛЪЧВАТ СОБСТВЕНА СВЕТЛИНА!!!

ЗВЕЗДА – **ОГРОМНО КЪЛБО ОТ ГОРЕЩИ СВЕТЕЩИ ГАЗОВЕ!!!**

ЗВЕЗДИТЕ ИЗЛЪЧВАТ СОБСТВЕНА СВЕТЛИНА!!!

СЛЪНЦЕ – най-близката до нас **ЗВЕЗДА!!!**

СПЪТНИК – тяло, което обикаля по –орбита около **Земята**

ЛУНАТА Е ЕСТЕСТВЕН СПЪТНИК НА ЗЕМЯТА!!!

СМЯНАТА НА ДЕН И НОЩ СЕ ДЪЛЖИ НА ВЪРТЕНЕТО НА ЗЕМЯТА ОКОЛО СВОЯТА ОСТ!!! / Едно пълно завъртане – 24 часа – 1 денонощие/

ЗЕМЯТА ОБИКАЛЯ ОКОЛО СЛЪНЦЕТО ЗА 365 ДНИ И 6 ЧАСА !!!

СМЯНАТА НА СЕЗОНИТЕ СЕ ДЪЛЖИ НА НАКЛОНА НА ЗЕМНАТА ОС!!!

СЕЗОНИ: Зима – денят е най-къс, слънцето е най-ниско
Пролет – Дните постепенно нарастват. Дърветата се раззеленяват.
Лято – слънцето е най-високо, изгрява най-рано и залязва най-късно!!!
Есен – дните стават по-къси. Температурите се понижават, наблюдава се листопад.

Първият човек излетял в космоса – Юрий Гагарин

Първият български космонавт Георги Иванов

ДЕЙНОСТИ НА ЧОВЕКА, КОИТО НАРУШАВАТ РАВНОВЕСИЕТО В ПРИРОДАТА:

- Застрояване на морския бряг;
- Изсичане на горите;
- Изграждане на пътища;
- Избиване на животни;
- Замърсяване на околната среда: отпадъци, изгаряне на природни горива;

ДЕЙНОСТИ, които НЕ нарушават равновесието в природата:

- ИЗПОЛЗВАНЕ НА СЛЪНЧЕВАТА ЕНЕРГИЯ И СИЛАТА НА ВЯТЪРА;
- ЗАЛЕСЯВАНЕТО /ЗАСАЖДАНЕТО/ НА ДЪРВЕТА;
- СЪЗДАВАНЕ НА РЕЗЕРВАТИ И ЗАЩИТЕНИ ТЕРИТОРИИ;

ОТПАДЪЦИ, КОИТО ТРУДНО СЕ РАЗПАДАТ И СЕРИОЗНО ЗАМЪРСЯВАТ ОКОЛНАТА СРЕДА: ПЛАСТМАСОВИТЕ ОТПАДЪЦИ!!!

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА БОБОВОТО РАСТЕНИЕ :

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА МНОГОГОДИШНО РАСТЕНИЕ

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА ПЕПЕРУДАТА:

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА КОКОШТА:

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ НА ЖАБАТА:

